

RECENSIES

Th.C.W. OUDEMANS (RED.), *Techniek en informatisering, Het denken van Heidegger*, Assen: Van Gorcum, 1997, 69 pp., f20,-

De titel van deze bundel belooft tweërlei: hij gaat over techniek en informatisering en over het denken van Heidegger. Voorzover de informatisering haar greep op onze wereld steeds meer verstevigt en het denken over de betekenis daarvan achterblijft, moeten we dit geschrift natuurlijk verwelkomen. Bovendien is het zinvol om Heideggers filosofie, waarin immers techniek zo'n grote rol speelt, te gebruiken teneinde de informatisering te begrijpen. Desondanks blijft Oudemans' opmerking dat het denken van Heidegger "de enige mogelijke beantwoording aan de heerschappij van de techniek over zijn en denken" (p. 1) zou zijn, een krasse uitspraak. Immers, wie denkt het denken van Heidegger nu Heidegger niet meer onder ons is? Kan een filosofie van de techniek zich beperken tot een Heidegger-filologie of wordt het denken van Heidegger misschien nog steeds gedacht? En zo ja, door wie dan wel?

In het eerste interessante artikel van P. Adriaans, 'De computer als model en als hulpmiddel', treedt de computer op als een ding dat ons iets kan tonen over ons denken: de computer is een model van het denken omdat we ons denken er ook daadwerkelijk in geïnvesteerd hebben. De computer is een incorporatie van de huidige metafysica, die een metafysica van de structuur is. Tegenover deze kracht van de computer als model stelt Adriaans de knulligheid en beperktheid van de computer als hulpmiddel. De computer blijkt tegenover sommige, voor een mens heel eenvoudige opdrachten geheel machteloos. Opnieuw leert de computer ons hierin iets over het menselijke denken, maar nu juist in wat hij *niet* aankan: "Het grootste deel van de menselijke kennis blijkt ongearticuleerd te zijn. Er is een uitgebreid lichaam van kennis van de wereld waarover ieder mens beschikt dat tot dusver volledig buiten het blikveld van de wetenschap is gebleven" (22).

A.W. Prins wijst in het artikel 'Zijn er "Holzwege" op internet? Martin Heidegger en de teloorgang van het denken' op de ambiguïteit in Heideggers lezing van de geschiedenis van de filosofie. Enerzijds zit daar een totaliserende tendens in, anderzijds is er bij Heidegger geen sprake van een causale of dialectische noodzakelijkheid in de geschiedenis van het westerse denken en bedoelt Heidegger ook geen negatieve waardering over het geschiedverloop uit te spreken. Een vergelijkbare ambiguïteit laat Heideggers houding tegenover de techniek zien, en de doorwerking daarvan in de Heidegger-receptie.

In het derde artikel van de bundel, 'Informatie: vorm en eenvormigheid', speelt Oudemans een spel met het verband tussen de woorden vorm, formeren, formalisering en informatisering. Variërend op deze woorden verbindt hij het bereik van de traditie van de filosofie (het vorm-stof onderscheid) met de transcendentiaal-filosofie ("het formerend transcendentiaal subject"), de 'formale Anzeige' van Heidegger en de informatisering. Bij Heidegger wijst de formalisering eerder in de richting van een "leegte" dan van een vaste vorm. Het gaat om die leegte die ons ertoe aanzet te zoeken naar vormen als vaste gestalten.

Het slotartikel van R.J.A. van Dijk ('Helderheid, begrip en fenomeen') laat de betrekking tot het eerste thema van de bundel, techniek en informatisering, bijna volledig los. Voor Van Dijk, en trouwens ook voor Oudemans, is het denken van Heidegger vooral het denken van het onachterhaalbare. Dit onachterhaalbare kan per definitie niet begrepen worden, er kan daarvan geen voorstelling bestaan. We kunnen het slechts om onze voorstellingen heen vermoeden, zonder het ons toe te kunnen eigenen. Het is een Heidegger-lezing die haar eigen recht heeft, maar die het 'technische' en vakfilosofische in Heideggers denken verwaarloost. Zo blijft uiteindelijk ook het precieze verband dat Heidegger zag tussen de fundering van de moderne filosofie in het subject, de mathematische grondslag van de wetenschappen en de ontwikkeling van de techniek, in deze bundel onderbelicht.

De tegenstelling tussen "een voorstellend spreken" en "een ander spreken" wordt door Oudemans en Van Dijk ondergebracht in twee polen: Heidegger en *wij*. Heidegger spreekt volgens Oudemans over iets dat wij niet willen ervaren en niet kunnen bedenken (46), iets waarin Heidegger voor ons niet zomaar te volgen is (48), iets dat wij kunnen vermoeden, maar waar wij op geen enkele manier bij kunnen (50-51). *Wij*, dat zijn volgens Van Dijk de vakfilosofen die wereldvreemde spelletjes spelen (57), wij die geen acht slaan op het naaste (59), wij die allen enigszins naïef, zo niet schaamteloos zijn (60). Wij moeten ons oor heel scherp te luisteren leggen bij de aanwijzingen van Heidegger (52). Zoveel is duidelijk: Heidegger en *wij* leven *auf getrennten Bergen*. Wij zijn blijvend aangewezen op de veermannen Oudemans en Van Dijk die ons over de Styx varen, naar het woord van de meester.

Resumerend: vooral de artikelen van Adriaans en Prins bieden wat de titel van de bundel belooft: een poging om de filosofie van Heidegger met het thema informatisering te verbinden. Oudemans en Van Dijk confronteren ons met het probleem: wat blijft er over van een filosoof die ooit vroeg naar de mogelijksvoorwaarde en de bron van alle denken, wanneer diens denken als de enige mogelijkheid opgevat wordt?

Tilburg

Harald van Veghel